

WEWNĘTRZNA REGULACJA ROZWOJU CZŁOWIEKA DOROSŁEGO

Wprowadzenie i sformułowanie hipotez

Celem tego artykułu jest przedstawienie danych z badania empirycznego i korzystających z tych danych argumentacji za przyjęciem twierdzenia, że wewnętrzna regulacja rozwoju, poczynając od adolescencji po późne lata życia, dokonuje się za pomocą ideału życia godnego człowieka. Zastępuje on wcześniejsze postacie regulacji rozwoju, jakie są charakterystyczne dla dzieciństwa. Twierdzenie o wewnętrznej lub autonomicznej regulacji rozwoju psychicznego człowieka przeciwstawia się w teorii tego rozwoju tendencji do odwoływania się do jego regulacji zewnętrznych lub heteronomicznych (Niemczyński, 1980, 1994).

Heteronomiczne regulacje przybierają zazwyczaj postać rozmaicie interpretowanej adaptacji organizmu żywego do środowiska jego życia. Według tego biologicznego modelu buduje się w psychologii rozwoju człowieka tak różne poza tym teorie, jak Piageta (1971) teoria rozwoju umysłu człowieka lub Kohlberga (1981, 1984) teoria rozwoju myślenia społeczno-moralnego jako adaptacji przez równoważenie struktur aktywności organizmu z oddziaływaniami środowiska na organizm, Freuda (1933) teoria stadiów rozwoju psychoseksualnego jako dojrzewania do prokreacji, Eriksona (1955) teoria rozwoju psychospołecznego jako epigenezy, Watsona (1919) lub Skinnera (1974) teorie zmiany zachowania, czyli uczenia się jako nabywania i wyzbywania się zachowań w celu przystosowania do środowiska, żeby wymienić kilka z najważniejszych teorii w tej dziedzinie.

W kontraście do modelu heteronomicznego, autonomiczny model regulacji umysłowego rozwoju człowieka oznacza nieredukowalność tego, co umysłowe, do tego, co biologiczne, i wskazanie na referencjalność, czyli „odnoszenie się do czegoś jako swojego obiektu”, co jest właściwe aktom umysłowym i tylko tym operacjom oraz wskazanie na własne, wewnętrzne, autonomiczne regulacje przebiegu i zmian procesów umysłowych (Macnamara, 1986; Niemczyński, 2000). Do takich procesów należy idealizacja ludzkiego życia.

Idealizacja życia godnego człowieka dostarcza przede wszystkim określenia stanu rzeczy, na którego osiągnięcie regulacja rozwoju jest nastawiona. Jest on wszakże ideałem

niejasnym i dostępnym jedynie za pośrednictwem interpretacji, jaka go ukazuje w wybranych aspektach (Macnamara, 1990). Interpretacji tych ideałów, czyli różnych sposobów rozumienia sensu i wartości ludzkiego życia może być nieskończenie wiele. Tyle bowiem indywidualnych osób może dokonać tej interpretacji w mnogości sytuacji życiowych (Niemczyński, 2000).

Efektywną moc regulacji aktywności człowieka w świecie i rozwoju tej aktywności ma zatem ideał ludzkiego życia za pośrednictwem jego interpretacji, jaką aktualnie dysponują poszczególne osoby. Podlegać ona może zmianom w czasie życia poszczególnych osób, a niektóre z tych zmian mogą mieć charakter progresywny, przynosząc bardziej adekwatną interpretację tego ideału. Żadna z nich jednakże nie może się stać w pełni adekwatnym i bezpośrednim jego rozumieniem.

Życie każdego człowieka składa się z takich relacji lub ról społecznych jak bycie synem, bratem, mężem, ojcem, lekarzem, nauczycielem, Polakiem, obywatelem itp. Każdy z tych składników życia ludzkiego ma swój ideał, który zresztą też jest dostępny przez jego interpretację. Możemy przy tym rozpoznać, które z mnogości interpretacji – na przykład – bycia synem mieszczą się w tym rodzaju relacji, a także możemy modyfikować nasze ustalenia dzięki sporom interpretacyjnym, wskazując, co przesądza o byciu synem, a co jest od tego mniej lub bardziej odległe.

Jeśli życie godne człowieka jest ideałem, podobnie jak ideałami są jego składniki, to sposób, w jaki wiążą się one w całość, też jest jego treścią jako motyw przewodni realizacji tych ról. Treść aksjologiczna doniosłych życiowo ról i relacji społecznych pochodzi z idealizacji tych ról. Wobec tego trzeba stwierdzić, że treścią aksjologiczną życia ludzkiego w poszczególnych jego wypadkach będzie motyw przewodni realizacji tych ról, jaki jest charakterystyczny dla poszczególnych osób. Stanowi on o porządku aksjologicznym zaangażowania w realizację doniosłych życiowo ról i relacji społecznych.

Z powyższych przesłanek pochodzą trzy hipotezy badania empirycznego. Pierwsza to twierdzenie, że umysł człowieka dysponuje operacją idealizacji ludzkiego życia, w której odnosimy się do jej obiektu za pośrednictwem interpretacji umożliwiającej częściowe jego poznanie. Druga hipoteza to twierdzenie, że w każdym przypadku posłużenia się idealizacją ludzkiego życia możemy rozpoznać w jej treści aksjologicznej charakterystyczny dla indywidualnych osób porządek powiązanych w całość zaangażowań w doniosłe życiowo role i relacje społeczne. Trzecią hipotezą jest twierdzenie, że interpretacje ideału ludzkiego życia, jakimi dysponują poszczególne osoby, podlegają zmianom, a niektóre z tych zmian mają charakter zmiany progresywnej w kierunku pełniejszego, bardziej adekwatnego rozumienia tego ideału.

Opis badania empirycznego

Osoby badane

W badaniu wzięło udział 108 osób: 54 kobiety i 54 mężczyzn w wieku od 15 do 80 roku życia o co najmniej średnim wykształceniu z wyjątkiem najmłodszych, którzy dopiero przy powtórnym badaniu mieli za sobą maturę. Powtórne badanie za pomocą 6 dylematów Wywiadu o Dylematach Biograficznych odbywało się w każdym przypadku po 6–7 latach. Pierwsze badanie nastąpiło w latach 1985–1987, a drugie w latach 1991–1994. Materiał empiryczny z trzeciego badania tych samych osób w latach 2000–2005 nie

został jeszcze opracowany. Licząc rozwiązanie jednego dylematu przez jedną osobę badaną za jednostkę obserwacji, mamy do dyspozycji 1296 obserwacji (108 osób \times 6 dylematów \times 2 badania), a do porównań longitudinalnych dysponujemy 648 parami obserwacji.

Instrument i przebieg badania

Do uzyskania materiału empirycznego posłużył Wywiad o Dylematach Biograficznych (Niemczyński, 1985) ułożony w tradycji zapoczątkowanej przez Piageta studiów nad rozwojem pojęć oraz Kohlberga badania nad rozwojem rozumowania społeczno-moralnego. Wywiad o Dylematach Biograficznych (WoDB) składa się z sześciu krótkich opowiadań, w których bohaterowie stoją przed wyborem o istotnym znaczeniu dla biegu ich życia. W pierwszym opowiadaniu Tadeusz stoi przed wyborem wycofania się z grupy teatralnej ze względu na zaległości w nauce przed nadchodzącym egzaminem maturalnym. Doktorantka Maria, bohaterka drugiego opowiadania, ma do wyboru wyjazd do zagranicznego przodującego laboratorium lub urodzenie dziecka, którego oboje z mężem pragną. W trzecim opowiadaniu Stefan może wybierać – po nowatorskim nauczaniu przez kilka lat w szkole – odejście ze szkoły lub ułożenie sobie stosunków zawodowych z nieprzychylnymi mu nauczycielami. Bohaterka czwartego opowiadania Zofia, matka dwojga dorastających dzieci, ma do wyboru działanie na rzecz pobudzenia przygasłych aspiracji życiowych męża lub pogodzenie się ze spadkiem jego uznania w oczach własnych i ich dzieci. W piątym opowiadaniu artystka Gertruda stoi przed wyborem przyjęcia zaproszenia do wygłoszenia wykładów i napisania książki o swojej reżyserskiej twórczości teatralnej, co wiąże się z zaprzestaniem na ten czas pracy w teatrze. Zbliżający się do emerytury, wybitny naukowiec Henryk ma do wyboru oddanie kierownictwa laboratorium swojemu uczniowi, co zwiększy szanse na sukces badawczy swojego zespołu, lub ryzyko wyprzedzenia przez konkurencyjne laboratoria. Osoba badana proszona jest o zdecydowanie, co bohater lub bohaterka powinni zrobić w takich sytuacjach oraz rozwinięcie uzasadnienia, dlaczego tak właśnie powinni postąpić. Zadane pytania i odpowiedzi osoby badanej są nagrywane na taśmę magnetofonową i następnie spisywane dosłownie, bez redakcyjnych interwencji. W postaci takiej transkrypcji jako protokoły z badania poddawane są analizie.

Analiza protokołu z badania WoDB

Każdy protokół podlega najpierw analizie w celu identyfikacji sądu wyrażonego przez osobę badaną. Identyfikacja tego sądu oznacza, że osoba badana zaangażowała się wyraźnie po stronie podanego przez siebie rozwiązania dylematu i przedstawiła rozwiniętą argumentację za tym rozwiązaniem. Aby to ustalić, należy najpierw znaleźć w protokole preskrypcję, czyli zalecane przez osobę badaną działanie, jakie powinien podjąć bohater opowiadania. Następnie należy rozpoznać wartość, w imię której to działanie ma być podjęte, a potem ustalić znaczenie, jakie ma ona dla podmiotu angażującego się w zalecane działanie. Dzięki temu można sformułować sąd wyrażony, który składa się z preskrypcji i odwołania się do obu wartości jako złożonej argumentacji przemawiającej za nią.

Celem następnej analizy jest identyfikacja interpretacji ideału ludzkiego życia, jakim posłużyła się osoba badana do rozwiązania dylematu bohaterki lub bohatera

opowiadania. Najpierw określa się najważniejszą troskę, czyli to, co skupia główną uwagę osoby badanej starającej się rozwiązać dylemat z troską o losy bohatera. Następnie sporządza się listę elementarnych składników tego zatroszczenia się o położenie życiowe bohatera i łączy się je według pokrewieństwa znaczeniowego w kilka podstawowych składników. Z kolei, odtworzenie powiązania w całość tych składników prowadzi do ustalenia struktury ontycznej ludzkiego życia w ujęciu osoby badanej. W tej konceptualizacji ludzkiego życia zawiera się odpowiedź na pytanie o jego sens i wartość, czyli określone rozumienie ideału życia godnego człowieka w kontekście dylematu bohatera. Identyfikacja tej idealizacji dokonuje się przez wskazanie osiowego i przewodniego wątku tej konceptualizacji. Przykłady idealizacji ludzkiego życia znajdują się poniżej w części dotyczącej weryfikacji hipotez.

Analiza porównawcza idealizacji ludzkiego życia

Porównanie przeprowadzono między dwiema idealizacjami, jakimi posłużyła się ta sama osoba badana, rozwiązując ten sam dylemat podczas dwu kolejnych badań. Zastosowano sekwencję czterech kryteriów identyfikacji zmiany. Można je przedstawić w postaci serii pytań. Rozpoczyna ją pytanie o to, czy istnieje ciągłość między pierwszym i drugim ujęciem ideału ludzkiego życia. Tylko pozytywna odpowiedź pozwala przejść do drugiego pytania, a mianowicie do pytania o to, czy pojawiło się coś nowego w drugim ujęciu. Negatywna odpowiedź na to pytanie kończy analizę stwierdzeniem braku zmiany, czyli wystąpieniem efektu *plateau*, a pozytywna odpowiedź umożliwia przejście do pytania trzeciego. Jest to pytanie o to, czy ujęcie drugie jest szersze i głębsze. Pozytywna odpowiedź oznacza stwierdzenie zmiany progresywnej. Negatywna, czyli stwierdzenie szerszego i głębszego ujęcia za pierwszym razem, oznacza zmianę regresywną. W pytaniu czwartym chodzi o stwierdzenie tego, czy można przewidzieć możliwą przyszłą zmianę w tym samym kierunku. Negatywna odpowiedź na to pytanie rodzi konieczność weryfikacji odpowiedzi na pytanie trzecie i ewentualnie drugie. Pozytywna odpowiedź potwierdza kierunek ustalonej zmiany progresywnej lub regresywnej. Przykład porównawczej analizy znajduje się poniżej w części odnoszącej się do sprawdzenia trzeciej hipotezy.

Dla wykorzystanego tu materiału empirycznego wskaźnik zgodności pomiędzy niezależnymi sędziami dokonującymi porównań tych samych 96 par protokołów wybranych losowo ze wszystkich par wynosi 84 na 96 analiz, czyli 88% zgodnych wyników. Jest to zupełnie wystarczający w tego rodzaju analizach poziom zgodności, który pozwala uznać rzetelność uzyskanych danych.

Rezultaty sprawdzenia hipotez

Z pierwszej hipotezy, według której umysł ludzki ma zdolność idealizacji, wynika, że stwierdzenie użycia przez osoby badane właśnie tej operacji umysłowej w opisanym powyżej badaniu empirycznym jest możliwe wtedy i tylko wtedy, gdy można ustalić sąd wyrażony według opisanej procedury. Przeciw przyjęciu tej hipotezy przemawiają przypadki, w których nie jest możliwe rozpoznanie sądu wyrażonego, a zarazem można ustalić idealizację ludzkiego życia oraz przypadki, w których mamy możliwość ustalenia sądu wyrażonego, a jednocześnie nie da się stwierdzić użycia tej idealizacji.

Tabela 1. Użycie idealizacji w zależności od preskrypcji w sędzie wyrażonym. W nawiasach podano częstotliwość względną przy N = 1104 obserwacji

Idealizacja	Preskrypcja		N
	Tak	Nie	
Tak	1020 (92)	0 (0)	1020 (92)
Nie	0 (0)	84 (8)	84 (8)
N	1020 (92)	84 (8)	1104 (100)

Dane przedstawione w tabeli 1 układają się wyraźnie zgodnie z predykcją. Okazuje się bowiem, że można stwierdzić użycie idealizacji wtedy i tylko wtedy, gdy można zaobserwować sąd wyrażony. 1020 przypadków tego rodzaju stanowi przy tym zdecydowanie przeważającą część wszystkich obserwacji (92%). Wyraźnie mniejsza część obserwacji to przypadki, w których nie stwierdza się ani sądu wyrażonego, ani idealizacji (92 przypadki czyli 8% ogółu obserwacji). Wystąpienie obu rodzajów przypadków uzasadnia przyjęcie hipotezy. Za jej odrzuceniem nie przemawia żadna obserwacja, nie zaobserwowano bowiem przypadków, w których sądowi wyrażonemu nie towarzyszyłaby idealizacja, ani też przypadków, w których stwierdza się użycie idealizacji, a nie ma wyrażonego sądu preskryptywnego (por. tabela 1). Można wobec tego uznać, że przedstawione dane empiryczne wyraźnie przemawiają za przyjęciem hipotezy pierwszej jako prawdziwego twierdzenia o istnieniu zdolności umysłu ludzkiego do idealizacji życia godnego człowieka.

Biorąc z kolei pod uwagę drugą hipotezę, należy zauważyć, że wynika z niej różnorodność interpretacji ideału ludzkiego życia, która ma źródło zewnętrzne w postaci różnic między sześcioma kontekstami biograficznymi WoDB oraz źródło wewnętrzne w różnicach punktów widzenia poszczególnych osób badanych na tę samą sytuację życiową bohatera każdego z sześciu dylematów. Wynikające stąd predykcje idą zatem w dwóch kierunkach. Po pierwsze, w kierunku wspólnego rdzenia sześciu zastosowań idealizacji przez tę samą osobę badaną w sześciu kontekstach i sześciu kontekstualnych dopełnień tej idealizacji w stosunku do poszczególnych opowiadań WoDB. Po drugie, należy przewidywać wystąpienie wspólnego rdzenia wszystkich idealizacji, jakie odnotowano w protokołach z rozwiązania każdego z sześciu dylematów WoDB oraz ich różnych kontekstualnych dopełnień wynikających z poszczególnych kontekstów wewnętrznych 60 osób badanych. Oto seria sześciu idealizacji tej samej osoby badanej (kod G08 w zbiorze materiałów).

Dylemat 1. Czy Tadeusz powinien wycofać się z grupy teatralnej?

Idealizacja: Sens i wartość ludzkiego życia (młodzieńczego) polega na angażowaniu się w różne formy aktywności, które sprzyjają zapewnieniu sobie podstawowej wartości (edukacji) i dalszemu rozwojowi oraz na liczeniu się przy tym ze zdaniem osób znaczących (rodzice, nauczyciel).

Dylemat 2. Czy Maria powinna wyjechać do zagranicznego laboratorium?

Idealizacja: Sens i wartość ludzkiego życia polega na podnoszeniu kwalifikacji zawodowych przy umiejętnym utrzymaniu więzi społecznych przez sprzyjający tym relacjom społecznym rozkład w czasie naszych zaangażowań w realizację celów i przeznaczenia życiowego (kobiety).

Dylemat 3. Czy Stefan powinien spełnić warunek postawiony przez dyrektora i pozostać w szkole?

Idealizacja: Sens i wartość ludzkiego życia polega na utrzymywaniu kulturalnych form współżycia (poprawnych relacji interpersonalnych), które niosą korzyść społeczeństwu i sprzyjają stabilizacji życiowej podmiotu.

Dylemat 4. Czy Zofia powinna skłonić Ryszarda do udziału w ekspedycji?

Idealizacja: Sens i wartość ludzkiego życia polega na realizacji przede wszystkim tych zadań, które sprzyjają utrzymaniu bliskiej więzi rodzinnej, sprzyjają rozwojowi własnemu oraz spełnieniu rodziców.

Dylemat 5. Czy Gertruda powinna przyjąć propozycję wygłoszenia wykładów i napisania książki?

Idealizacja: Sens i wartość ludzkiego życia polega na angażowaniu się w różne formy aktywności twórczej dla własnego rozwoju i pozostawienia po sobie śladu, dbając przy tym o utrzymanie dobrych relacji ze współczesnymi odbiorcami własnej twórczości.

Dylemat 6. Czy Henryk powinien przekazać laboratorium Jerzemu?

Idealizacja: Sens i wartość ludzkiego życia polega na akceptacji ograniczeń wynikających z wieku dla własnego dobra i dobra młodych (naukowców i nauki).

W przypadku tej osoby badanej można zauważyć, że wyraźnie zarysowuje się wspólny rdzeń aksjologicznej treści idealizacji ludzkiego życia w sześciu kontekstach WoDB. Stanowi go podkreślenie wagi 1) zaangażowania podmiotu w doniosłe aktywności 2) dla zapewnienia własnego dobrego położenia życiowego i 3) wartościowych związków podmiotu z innymi i społeczeństwem. W kontekście pierwszego opowiadania ten wspólny motyw zostaje dopełniony od strony wagi zaangażowań podmiotu treścią charakterystyczną dla sytuacji Tadeusza – czyli znaczeniem wielości takich zaangażowań w młodości. Takie dopełnienie w drugim opowiadaniu przyjmuje postać rozłożenia w czasie doniosłych życiowo zaangażowań (praca zawodowa, macierzyństwo). W trzecim mamy zaangażowanie w kulturalne formy współżycia i współdziałania z innymi osobami, a w czwartym w utrzymanie bliskiej więzi rodzinnej. Różnorodność form angażowania się twórczego dookreśla ten aspekt w kontekście opowiadania piątego, a w szóstym opowiadaniu jest to akceptacja ograniczeń wynikających z wieku jako wartość zaangażowania w doniosłą życiowo aktywność.

Podobnie można zauważyć, jak drugi aspekt wspólnego rdzenia idealizacji, czyli znaczenie zapewnienia sobie dobrego położenia życiowego, zostaje dookreślony w kontekście pierwszego opowiadania zapewnieniem sobie edukacji i możliwości dalszego rozwoju. To dopełnienie w drugim opowiadaniu przyjmuje postać docenienia wagi podnoszenia kwalifikacji zawodowych, a w trzecim utrzymania osiągniętej pozycji społeczno-zawodowej. W czwartym opowiadaniu mamy wartość osobistego rozwoju jako warunek utrzymania więzi rodzinnej. Waga rozwoju twórczości i wkładu do społecznego obiegu wartości to kontekstualne dopełnienie troski o dobre położenie własne w społeczeństwie w piątym opowiadaniu. A w szóstym opowiadaniu tym dopełnieniem jest dbałość o swoje dobro w świecie nauki.

Wreszcie trzeci składnik motywu przewodniego w tym przypadku, czyli zatroszczenie się o wartościowe związki z innymi, ze społeczeństwem, znajduje dopełnienie w liczeniu się ze zdaniem osób znaczących w kontekście pierwszego opowiadania, a w kontekście drugiego – w umiejętnym utrzymaniu więzi i relacji społecznych.

Z kolei korzyść przynoszona społeczeństwu jest tym dopełnieniem w trzecim opowiadaniu. W opowiadaniu czwartym natomiast mamy do czynienia ze sprostaniem roli rodziców. Dobre relacje z odbiorcami własnej twórczości wchodzi tutaj w grę w odniesieniu do piątego opowiadania, a w kontekście szóstego znajduje się w tej pozycji dobro młodych naukowców i rozwoju nauki jako przedsięwzięcia społecznego.

Aby zilustrować dopełnienie przez kontekst wewnętrzny, porównajmy idealizacje w tych samych kontekstach zewnętrznych dwu osób badanych – powyżej przedstawionych idealizacji osoby zakodowanej jako G08 oraz osoby zakodowanej jako I09, której idealizacje mają następującą postać.

Dylemat 1. Czy Tadeusz powinien wycofać się z grupy teatralnej?

Idealizacja: Sens i wartość ludzkiego życia polega na zapewnieniu dobrej podstawy życiowej do dalszego życia, jaką jest matura, korzystając w tym przedsięwzięciu z oparcia w innych i troszcząc się o zachowanie dobrych relacji interpersonalnych.

Dylemat 2. Czy Maria powinna wyjechać do zagranicznego laboratorium?

Idealizacja: Sens i wartość ludzkiego życia polega na pożytecznej pracy dla ludzkości i wspólnym ustalaniu wszelkich poczynąń z partnerem życiowym.

Dylemat 3. Czy Stefan powinien spełnić warunek postawiony przez dyrektora i pozostać w szkole?

Idealizacja: Sens i wartość ludzkiego życia polega na zachowaniu kulturalnych form współżycia dla możliwości pracy zgodnej z własnym powołaniem.

Dylemat 4. Czy Zofia powinna skłonić Ryszarda do udziału w ekspedycji?

Idealizacja: Sens i wartość ludzkiego życia polega na utrzymaniu dobrych relacji w rodzinie oraz na rozwoju przez podejmowanie wyzwań pracy zawodowej.

Dylemat 5. Czy Gertruda powinna przyjąć propozycję wygłoszenia wykładów i napisania książki?

Idealizacja: Sens i wartość ludzkiego życia polega na twórczej pracy dającej spełnienie własnych dążeń i niezawisłość od jej odbiorców.

Dylemat 6. Czy Henryk powinien przekazać laboratorium Jerzemu?

Idealizacja: Sens i wartość ludzkiego życia polega na dzieleniu się własnym doświadczeniem tak, aby czuć się spełnionym oraz godnie przyjąć ograniczenia własne, wynikające z wieku życia.

Widać wyraźnie, że obie osoby badane akcentują w stosunku do pierwszego dylematu maturę (edukację) jako podstawę życiową, chociaż inaczej tę podstawę pojmują. G08 widzi ją jako jedną z form rozwoju osobistego, a I09 jako podstawę życia w społeczeństwie. Obie osoby badane uwzględniają relacje z innymi, lecz G08 podkreśla znaczenie liczenia się ze zdaniem innych, a I08 waloryzuje przede wszystkim utrzymanie dobrych relacji interpersonalnych. Biorąc pod uwagę drugie opracowanie, możemy zauważyć, że praca w zagranicznym laboratorium ma wartość w obu przypadkach, lecz rozumiana jest jako podnoszenie kwalifikacji zawodowych przez jedną osobę badaną, a jako pożytek dla ludzkości przez drugą. Tak samo utrzymanie więzi z mężem ma doniosłe znaczenie w obu przypadkach, lecz z punktu widzenia pierwszej osoby ta kwestia to sprawa umiejętności utrzymania więzi przez rozłożenie w czasie własnych zaangażowań, a u drugiej osoby badanej to sprawa wspólnego ustalania wszelkich poczynąń z partnerem. W ten sposób można prześledzić obecność odniesienia do we-

wewnętrznych kontekstów obu osób badanych w idealizacjach, jakimi się one posłużyły, rozwiązując pozostałe dylematy WoDB. Komplet porównań zarówno kontekstów zewnętrznych, jak i wewnętrznych jest dostępny we wspomnianym *dossier* z materiałami uzyskanymi z analizy protokołów z badania WoDB (Niemczyński, 2005).

Wskazane dane przemawiają jednoznacznie za tym, że ideał ludzkiego życia jest ideałem nieklarownym, którego interpretacja ma za każdym razem ten sam rdzeń oraz jego dopełnienie w postaci treści aksjologicznej zależnej od kontekstu. Dane te przemawiają zdecydowanie za przyjęciem tezy, że ideał życia godnego człowieka należy do idealizacji nieklarownych, czyli dostępnych naszemu umysłowi za pośrednictwem interpretacji.

Można zatem stwierdzić, że dane empiryczne jednoznacznie wskazują na prawdziwość hipotezy drugiej, w której mowa o zależności interpretacji ideału ludzkiego życia od kontekstu zewnętrznego i wewnętrznego.

Z hipotezy trzeciej, według której w czasie życia poszczególnych osób zmienia się ich sposób rozumienia sensu i wartości ludzkiego życia, wynikają dwie predykcje odnoszące się do rezultatów wykonanego badania empirycznego. Zgodnie z pierwszą z nich, każdą zmianę można zaliczyć do jednej z trzech kategorii, a mianowicie: 1) zmiany zerowej, czyli *plateau*, kiedy w obu punktach czasowych badania longitudinalnego stwierdzamy tę samą interpretację; 2) zmiany regresywnej, która zachodzi wówczas, gdy wcześniejsza interpretacja jest bardziej adekwatna niż późniejsza; oraz 3) zmiany progresywnej, kiedy możemy uznać późniejszą interpretację za bardziej adekwatną niż wcześniejsza interpretacja.

Druga predykcja natomiast to oczekiwanie, że w efekcie porównań longitudinalnych niektóre ze stwierdzonych zmian okażą się zmianami progresywnymi.

W tabeli 2 przedstawiono rezultaty porównań longitudinalnych. Zauważyć należy przede wszystkim, że wynik każdego z 510 możliwych i wykonanych porównań (w rachubę wchodzi bowiem 1020 obserwacji widocznych w tabeli 1 jako przypadki preskrypcji w pierwszym i drugim badaniu) można było zaliczyć do jednej z trzech kategorii rozwojowych. Uderza przewaga ilościowa przypadków progresji (386 przypadków, czyli 76% wszystkich porównań). Jednocześnie należy zauważyć, że reprezentowane są przypadki *plateau* (84 obserwacje, czyli 16% wszystkich porównań) oraz przypadki regresji (40 przypadków, czyli 8% wszystkich porównań).

Tabela 2. Zmiana interpretacji ideału życia godnego człowieka w zależności od okresu życia. W nawiasach podano częstotliwość względną w wierszu N = 510 obserwacji

Okres życia	Rodzaj zmiany			N
	Progresja	Plateau	Regresja	
15–37 lat	159 (79,5)	27 (13,5)	14 (7)	200 (100)
35–57 lat	174 (75)	43 (19)	15 (6)	232 (100)
55–83 lat	53 (68)	14 (18)	11 (14)	78 (100)
N	371 (77)	72 (15)	41 (8)	510 (100)

Odnotowanie w materiale empirycznym wszystkich rodzajów zmiany należy uznać za wyraźne wzmocnienie poznawczej wartości trzeciej hipotezy. Z kolei duża przewaga częstotliwości, z jaką obserwujemy pojawienie się zmiany progresywnej (79,5%,

75%, 68% w kolejnych okresach życia, por. tabela 2), zgadza się niedwuznacznie z predykcją drugą. Zaskakująca cokolwiek jest tak znaczna dominacja częstotliwości przypadków progresji, odnotowanych w klarownej przewodzie nad przypadkami *plateau* i regresji nawet w okresie późnej dorosłości. Przyszłe badania mogą przynieść interesujące odkrycia czynników, od których może zależeć dokonywanie się tych zmian rozwojowych. Warto przytoczyć osobno dane od 8 osób najstarszych (w wieku 70–76 lat przy pierwszym badaniu, a 76–83 lata przy drugim badaniu). Odnotowano tu w całości 47 obserwacji zmianę progresywną w 37 przypadkach (79%), *plateau* w 5 przypadkach (11%), a zmianę regresywną w 4 przypadkach (9%). Pozostawiając te kwestie dalszemu badaniu, teraz należy stwierdzić, iż przedstawione dane zdecydowanie przemawiają za prawdziwością trzeciej hipotezy.

Dyskusja nad znaczeniem rezultatów badania

W rezultacie przedstawionego badania empirycznego okazało się, że można postawione hipotezy uznać za twierdzenia prawdziwe. Istotnie – umysł ludzki dysponuje zdolnością do idealizacji życia godnego człowieka, która rozjaśnia ten obiekt za pomocą interpretacji cząstkowej, zależnej od kontekstu aksjologicznej treści ról i relacji społecznych oraz zaangażowania podmiotu w te doniosłe życiowo role i relacje. Interpretacja rozjaśniająca ten obiekt może u poszczególnych osób zmieniać się progresywnie, prowadząc do coraz to pełniejszego rozumienia ideału życia godnego człowieka.

Nad znaczeniem tych twierdzeń, składających się na teorię wewnętrznej, autonomicznej regulacji rozwoju człowieka, można prowadzić dyskusję, biorąc pod uwagę różne kwestie. Przede wszystkim nasuwa się pytanie o możliwość wyzwolenia się w psychologicznych studiach nad rozwojem człowieka w pełnym cyklu jego życia indywidualnego z biologicznej koncepcji tego rozwoju, w której ujmuje się go jako rozwój ontogenetyczny – rozwój przedstawiciela gatunku zoologicznego. Tę koncepcję z łatwością można zauważyć w tak różnych poza tym teoriach rozwoju, jak poznawcza teoria Piageta lub Kohlberga, psychoanalityczna teoria Freuda czy Eriksona, behawiorystyczna teoria Watsona albo Skinnera, teorie psychologów humanistycznych Maslowa bądź Rogersa, a także kulturowa teoria Wygotskiego. Ta ostatnia jest przypadkiem szczególnym przez to, że postuluje się w niej jakościowo odmienną zasadę wyższych funkcji psychicznych. Jednakże zarazem zachowują one w zmienionej postaci pierwotną funkcję biologicznej adaptacji do środowiska. We wszystkich wspomnianych teoriach dominuje zasada adaptacji organizmu do środowiska jego życia, chociaż ma ona różne interpretacje w poszczególnych teoriach. Płyynie stąd sugestia, że adaptacja jest idealizacją mającą zastosowanie w biologii, podobnie jak siła oddziaływania wzajemnego obiektów materialnych jest idealizacją używaną w fizyce. Wnosić z tego można, że każdy z psychologów posługuje się w swych koncepcjach i teoriach swoją interpretacją idealizacji ludzkiego życia jako adaptacji przedstawicieli gatunku zoologicznego *homo sapiens* do środowiska ich życia w celu przeżycia i/lub kontynuacji tego gatunku.

Jest to niewątpliwie doniosła aksjologicznie treść ludzkiej aktywności w świecie. Wątpliwe jest natomiast sprowadzanie do niej lub wyprowadzanie z niej wszelkiej wartości tej aktywności.

LITERATURA

- Erikson E.H. (1955), *Childhood and Society*. New York: Horton.
- Erikson E.H. (1971), *Identity – Youth and Crisis*. New York: Faber.
- Freud S. (1933), *New Introductory Lectures on Psychoanalysis*. New York: Norton.
- Kohlberg L. (1981), *Essays in Moral Development, I, The Philosophy of Moral Development*. New York: Harper and Row.
- Kohlberg L. (1984), *Essays in Moral Development, II, The Psychology of Moral Development*. New York: Harper and Row.
- Macnamara J. (1986), *A Border Dispute. The Place of Logic in Psychology*. Cambridge, Massachusetts and London, England: The MIT Press.
- Macnamara J. (1990), Ideals and psychology. *Canadian Psychology*, 31 (1), 14–25.
- Maslow A.H. (1968), *Towards a Psychology of Being*. Princeton: Van Nostrand.
- Niemczyński A. (1980), *Modele indywidualnego rozwoju człowieka*. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Niemczyński A. (1985), *Wywiad o Dylematach Biograficznych*. Kraków: Zakład Psychologii Rozwoju Człowieka Uniwersytetu Jagiellońskiego (maszynopis niepublikowany).
- Niemczyński A. (1994), O autonomii rozwoju. *Zarys problematyki. Kwartalnik Polskiej Psychologii Rozwojowej*, 2 (1), 3–11.
- Niemczyński A. (2000), Szanse na powrót ideałów do rozwoju poznawczego. *Psychologia Rozwojowa*, 5 (1–2), 11–25.
- Niemczyński A. (2005), *Materiały z badań nad idealizacją ludzkiego życia*. Kraków: Zakład Psychologii Rozwoju Człowieka (maszynopis niepublikowany).
- Piaget J. (1971), *Biology and Knowledge: an Essay on the Relations Between Organic Regulations and Cognitive Processes*. Chicago: University of Chicago Press.
- Rogers C.R. (1970), *On Becoming a Person*. Boston: Houghton Mifflin.
- Skinner B.F. (1974), *About Behaviorism*. New York: Knopf.
- Watson J. (1919), *Psychology from the Standpoint of a Behaviorist*. Philadelphia: Lippincott.

ABSTRACT

Inner regulatory device for adult development

The article offers a critical evaluation of the data obtained from the presented study on the regulatory function of the human life idealization in adolescent and adult development. The data were obtained from the longitudinal study of a group of 108 people who were interviewed with Biographical Judgment Interview twice within the two 6–7 years periods. The data were used to test three hypotheses; (i) idealization of human life is performed every time the high value of human life is referred to as an object in order to make choices and decide on actions which are significant for the life course; (ii) the object of this idealization belongs to a set of opaque ideals which may only be made partially clear by means of interpretation mediating between the mind and the object; and (iii) the interpretation of human life ideal may grow in adequacy with years. The data provide strong evidence for the truth value of the hypotheses. They are implied by the broader theory of individual development, which opposes the mainstream conceptualizations inspired by the biological model of ontogenetic development.